

ย้อนพิจารณาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้:
ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ระหว่างชนชั้นนำ
ภาคประชาสังคม และตัวแสดงจากภายนอก*

นิธิ เนื่องจำนงค์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Email: nithi27@yahoo.com

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในโครงการ “การสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับประชาธิปไตยในเกาหลีใต้: ตัวแสดง สถาบันการเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างพลเรือน-ทหาร” (สัญญาเลขที่ RDG6210034) ซึ่งอยู่ภายใต้ชุดโครงการ “จับตาอาเซียน” ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งหวังที่จะย้อนพินิจการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ ที่ผ่านมากการศึกษา มักจะมุ่งเน้นไปที่บทบาทเฉพาะของตัวแสดงแต่ละกลุ่มไม่ว่าจะเป็นประชาสังคม ชนชั้นนำ หรือกระทั่งตัวแสดงภายนอก โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา บทความนี้เสนอว่าการศึกษากการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยควรมองปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของตัวแสดงสำคัญเหล่านี้ในภาพรวม ปฏิสัมพันธ์โดยธรรมชาติแล้วมักจะมีลักษณะเชิงยุทธศาสตร์ในแง่ที่ว่า การดำเนินการของตัวแสดงหนึ่ง ๆ อาจส่งผลตามมาในลักษณะของการเสริมพลังหรือจำกัดทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ของตัวแสดงอื่น ๆ ในกรณีของเกาหลีใต้ จากบทบาทสำคัญของภาคประชาสังคม ประกอบกับแรงกดดันที่เห็นได้ชัดจากสหรัฐอเมริกาในด้านหนึ่งได้เสริมแรงให้กับชนชั้นนำในฝ่ายประชาธิปไตย ดังเช่นชนชั้นนำฝ่ายค้านและชนชั้นนำสายอ่อนในระบอบอำนาจนิยม ขณะที่ในอีกด้านหนึ่งได้จำกัดทางเลือกของชนชั้นนำสายแข็งที่จะปราบปราม ขบวนการประชาธิปไตยด้วยกำลัง ในท้ายที่สุดรัฐบาลอำนาจนิยมถูกบีบให้เปลี่ยนถ่ายอำนาจด้วยวิถีทางแบบประชาธิปไตย

คำสำคัญ: การเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย, เกาหลีใต้, ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์, ตัวแสดง

Revisiting Democratic Transition in South Korea: Strategic Interaction among Elites, Civil Society and External Actors*

Nithi Nuangjamnong

Faculty of Social Sciences, Naresuan University

Email: nithi27@yahoo.com

* This article is part of the research project on “**The Consolidation of Democracy in South Korea: Actors, Political Institutions and Civil-Military Relation**” (RDG6210034) which is under the umbrella of the “ASEAN Watch Series”, sponsored by the Thailand Science Research and Innovation.

Abstract

This article aims to revisit the transition to democracy in South Korea. Previous studies tended to focus exclusively on the roles of civil society, elites or even external actors, particularly the United States. The article contends that the study of democratic transition should consider the overall strategic interaction among key actors. This interaction is intrinsically strategic in the sense that an actor's action could consequently either empower or limit other actors' strategic choices. In the case of South Korea, on the one hand, the massive role of civil society together with the noticeable pressure from the US reinforced the role of elites in the democratization camp (such as elites in opposition parties and "soft-liners" within the authoritarian regime), while on the other hand it restricted the hardliner's choice to crush the democratization movement by force. Ultimately, the authoritarian government was compelled to transfer power democratically.

Keyword: transition to democracy, South Korea, strategic interaction, actor

บทนำ

จากจุดเริ่มต้นที่มักจะถูกมองว่าเป็น “ประชาธิปไตยที่ไม่น่าจะเป็นไปได้” อันเนื่องมาจากการมีปัจจัยหรือเงื่อนไขหลากหลายประการที่ดูจะไม่เอื้อต่อการหยั่งรากของประชาธิปไตย ทั้งพื้นเพทางประวัติศาสตร์ของการอยู่ภายใต้การปกครองในลักษณะเผด็จการอำนาจนิยมมาอย่างยาวนาน อิทธิพลของทหารในการแทรกซึมในทุกองคาพยพของเกาหลีใต้ ปัจจัยทางวัฒนธรรมของแนวคิดขงจื้อ เป็นต้น ภายหลังจากการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในปี ค.ศ. 1987 เกาหลีใต้กลับสามารถสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับประชาธิปไตยได้อย่างต่อเนื่องต่างจากประเทศประชาธิปไตยเกิดใหม่จำนวนไม่น้อยที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงย้อนกลับไปสู่ระบอบเผด็จการอำนาจนิยม แม้ว่าจะเป็นเวลามากกว่าสามทศวรรษหลังจากที่เกาหลีใต้ได้เปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในปี ค.ศ. 1987 แต่ประเด็นเรื่องการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ยังคงได้รับการศึกษามาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน ที่ผ่านมาในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้สามารถจำแนกงานได้เป็นสามกลุ่มหลัก ได้แก่ งานกลุ่มแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของชนชั้นนำในการเปลี่ยนผ่านงานกลุ่มที่สองให้ความสำคัญกับบทบาทของภาคประชาสังคม และงานกลุ่มที่สามมุ่งเน้นไปที่ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่าน ไม่ว่าจะเป็นบทบาทของสหรัฐอเมริกาหรือการเป็นเจ้าภาพงานโอลิมปิกฤดูร้อนของกรุงโซลในปี ค.ศ. 1988

สำหรับงานกลุ่มแรก อาจกล่าวได้ว่างานในกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวทางการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่เสนอไว้โดย กิลเยอโม โอดอนเนลล์ (Guillermo O'Donnell) และฟิลลิป ชมิตเตอร์ (Philippe Schmitter) ที่มองว่า

การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยมักจะเกิดขึ้นเมื่อชนชั้นนำที่อยู่ในอำนาจมีการแตกแยกเป็นสองฝ่ายระหว่างสายแข็ง (hardliners) ที่มองว่าการปกครองแบบเผด็จการอำนาจนิยมเป็นสิ่งที่ยังปรารถนา อีกทั้งยังสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน และชนชั้นนำสายอ่อน (softliners) ที่มองว่าในระยะยาวการปกครองแบบเผด็จการอำนาจนิยมเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืนและประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่มีโอกาสหลีกเลี่ยงได้ ขณะเดียวกันในกระบวนการเจรจาข้อตกลงเพื่อกำหนดรูปแบบการปกครองภายหลังการเปลี่ยนผ่านมักจะเกี่ยวข้องกับชนชั้นนำทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านเป็นสำคัญ (O'Donnell and Schmitter, 1986) แนวคิดดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อการตีความเหตุการณ์สำคัญในช่วงของการเปลี่ยนผ่านในเกาหลีใต้อย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงจุดเปลี่ยนสำคัญที่นายโนแทอู (Roh Tae-woo) อดีตนายทหารคนสำคัญที่ร่วมทำการยึดอำนาจในปี ค.ศ. 1979 และเป็นผู้ที่ถูกลงโทษให้เป็นผู้สืบทอดอำนาจหลังการลงตำแหน่งของประธานาธิบดีชอนดอฮวาน (Chun Doo-hwan) ประกาศแนวทางการปฏิรูปการเมืองไปสู่ประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน ค.ศ. 1987 หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว ชนชั้นนำทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านได้ดำเนินกรายกร่างรัฐธรรมนูญเป็นผลสำเร็จก่อนที่จะจัดการเลือกตั้งประธานาธิบดีในช่วงปลายปี ค.ศ. 1987 (ดู Saxer, 2002, 2003)

อย่างไรก็ตามงานในกลุ่มนี้มักจะถูกปฏิเสธโดยเฉพาะจากนักวิชาการเกาหลีใต้ที่มองว่า งานในกลุ่มนี้มองเฉพาะ “สาเหตุเฉพาะหน้า” ในช่วงเหตุการณ์สำคัญของการเปลี่ยนผ่านทำให้เห็นเฉพาะบทบาทของชนชั้นนำ และมองข้ามบริบทหรือเหตุการณ์แวดล้อมทั้งภายในและภายนอกที่นำไปสู่การตัดสินใจของชนชั้นนำ โดยเฉพาะกระแสกดดันจากภาคประชาสังคม (Kim, 2000: 4)

ขณะเดียวกันยังมีการตั้งข้อสังเกตว่า การแตกแยกระหว่างชนชั้นนำฝั่งเผด็จการอำนาจนิยมเป็นเพียงการ “จัดฉาก” ดังมีการเปิดเผยโดยอดีตเลขาธิการของประธานาธิบดีชอน ที่ได้กล่าวถึงเบื้องหลังเหตุการณ์ 29 มิถุนายน ค.ศ. 1987 ว่า “อดีตประธานาธิบดีชอนเป็นคนที่ริเริ่มการตัดสินใจที่จะยอมให้มีการเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรง และวางแผนที่จะให้นายโนแทอูได้รับเครดิตจากการเป็นผู้เสนอเรื่องดังกล่าว โดยมองว่าสิ่งนี้จะเป็นผลดีต่อความนิยมของนายโนแทอูในการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้น” (Cho, 2001: 134) แม้ว่างานกลุ่มนี้จะมีจุดอ่อนดังกล่าว แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าชนชั้นนำเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะในช่วงการเจรจาต่อรองและกำหนดกติกาภายหลังการเปลี่ยนผ่าน แต่การดำเนินการดังกล่าวจำเป็นต้องตระหนักด้วยว่าไม่ได้เกิดขึ้นภายใต้สภาวะสุญญากาศ หากแต่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขหลากหลายประการ ดังนั้น ในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย การมุ่งเน้นเฉพาะบทบาทของชนชั้นนำแต่เพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอ จำเป็นต้องเข้าใจเหตุและปัจจัยที่แวดล้อม รวมถึงการคิดคำนึงถึงปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของชนชั้นนำที่อยู่บนฐานของการคาดคะเนผลลัพธ์ของการตัดสินใจในลักษณะต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

สำหรับงานในกลุ่มที่สองที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของภาคประชาสังคม อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานกระแสหลักที่นักวิชาการชาวเกาหลีใต้ส่วนมากยึดถือ งานในกลุ่มนี้มองว่าภาคประชาสังคมเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญมาโดยตลอดในการแผ้วถางเส้นทางไปสู่ประชาธิปไตย และประสบความสำเร็จในการกดดันให้ชนชั้นนำในฝ่ายเผด็จการอำนาจนิยมยินยอมถ่ายโอนอำนาจและเปลี่ยนผ่านระบอบไปสู่ประชาธิปไตย ชเวจางจิบ (Choi Jang-jip) มองว่าภายใต้ระบอบเผด็จการ

อำนาจนิยมที่ปิดกั้นพื้นที่สถาบันทางการเมืองแบบที่เป็นทางการ มีเพียงตัวแสดงในภาคประชาสังคมเท่านั้นที่มีบทบาทสำคัญในการเปิดพื้นที่และเรียกร้องประชาธิปไตย (Choi, 2005: 121-123) ในทำนองเดียวกัน คิมซอนฮย็อก (Kim Sunhyuk) มองว่าภาคประชาสังคมเป็นตัวแสดงที่เป็นผู้ริเริ่มเรียกร้องประชาธิปไตยและขับเคลื่อนกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยตั้งแต่เริ่มต้นจนจบสิ้นกระบวนการ ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้จึงถูกมองว่าเป็น “การเปลี่ยนผ่านโดยการลุกฮือของประชาชนจากเบื้องล่าง” (popular upsurge from below) (Kim, 2000: 5)

อย่างไรก็ตาม แม้วางานในกลุ่มนี้จะสามารถแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของภาคประชาสังคมที่มีมาต่อเนื่องยาวนานในการเรียกร้องประชาธิปไตย แม้ว่าจะถูกกดทับและปราบปรามหลายต่อหลายครั้ง แต่ยากที่จะปฏิเสธได้ว่าในจังหวะเวลาสำคัญ โดยเฉพาะในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญและหลังการประกาศจุดยืนของนายโนแทอูในช่วงปลายเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1987 ตัวแสดงที่มีบทบาทหลักคือชนชั้นนำ อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าตัวแสดงในภาคประชาสังคมจะไม่มีบทบาท แต่ข้อเรียกร้องของภาคประชาสังคมได้ถูกส่งผ่านชนชั้นนำ ขณะเดียวกันแรงกดดันในการเรียกร้องประชาธิปไตยไม่ได้มาจากภาคประชาสังคมเท่านั้น หากแต่ยังมาจากภายนอกประเทศอีกด้วย ดังนั้น การศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยอย่างครอบคลุมและรอบด้านจึงจำเป็นต้องพิจารณามากกว่าแค่บทบาทของภาคประชาสังคม

สำหรับงานในกลุ่มสุดท้ายที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายนอกประเทศ มักจะชี้ให้เห็นถึงตัวแปรสำคัญสองประการที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ ปัจจัยแรก คือ บทบาทของสหรัฐอเมริกา มีการชี้ให้เห็นว่าบทบาทสำคัญของอเมริกาคือการกดดันต่อรัฐบาลเกาหลีใต้โดยตรง ทั้งในรูปของการส่งจดหมาย การออกแถลงการณ์ หรือคำกล่าวต่อสาธารณะของผู้กำหนดนโยบายระดับสูงของสหรัฐอเมริกา (Fowler, 1999: 279-280) ลักษณะการดำเนินนโยบายของสหรัฐอเมริกาต่อเกาหลีใต้ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยนี้มีลักษณะที่เ็ดเวิร์ด โอลเซน (Edward Olsen) เรียกว่า “เพิ่มแรงกดดันมากขึ้น แต่ลดการแสดงออกอย่างเด่นชัด” (higher pressure, lower profile) (Olsen, 1987) สหรัฐอเมริกามีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายและท่าทีของชนชั้นนำเกาหลีใต้มาอย่างต่อเนื่องและยาวนานนับตั้งแต่เกาหลีใต้รับเอกราช และแบ่งแยกเป็นสองเกาหลี นอกจากนี้อำนาจการสั่งการกองทัพเกาหลีใต้ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของสหรัฐอเมริกา (Im, 2006) สำหรับปัจจัยที่สอง คือ การเป็นเจ้าภาพโอลิมปิกฤดูร้อนของกรุงโซลในปี ค.ศ. 1988 เหตุการณ์ดังกล่าวมีการชี้ให้เห็นว่าส่งผลทำให้สังคมนะหว่างประเทศให้ความสนใจในความเป็นไปภายในประเทศของเกาหลีใต้มากขึ้น และส่งผลตามมาทำให้รัฐบาลเกาหลีใต้ต้องทำทุกวิถีทางเพื่อที่จะรักษาภาพลักษณ์อันดีของประเทศในสายตาของสังคมโลก หากรัฐบาลทำการปราบปรามผู้ชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยอย่างรุนแรงอาจส่งผลตามมาทำให้หลายประเทศคว่ำบาตรการส่งนักกีฬาเข้าร่วมโอลิมปิก และสร้างภาพลักษณ์ในเชิงลบของเกาหลีใต้ในท้ายที่สุด (Black and Bezanson, 2004: 1250-1253)

แม้ว่าจะไม่อาจปฏิเสธได้ถึงอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อการเมือง
เกาหลีใต้ และความสำคัญของโอลิมปิกที่มีต่อการสร้างภาพลักษณ์ของผู้นำเผด็จการ
อำนาจนิยม แต่ปัจจัยเหล่านี้ไม่ได้ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย
ในเกาหลีใต้ อีกทั้งการทำงานของปัจจัยภายนอกต้องดำเนินการผ่านตัวแสดง
ภายในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นนำทั้งที่อยู่ในอำนาจและฝ่ายค้าน รวมทั้ง
ตัวแสดงในภาคประชาสังคม ดังนั้น ในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย
ในเกาหลีใต้ แม้ไม่สามารถปฏิเสธความสำคัญของปัจจัยภายนอกได้ แต่ในการ
ทำความเข้าใจถึงกลไกการทำงานเชิงเหตุ-ผลจำเป็นต้องศึกษาปัจจัยเหล่านี้ควบคู่
กับปัจจัยหรือตัวแสดงอื่น ๆ ภายในประเทศด้วย

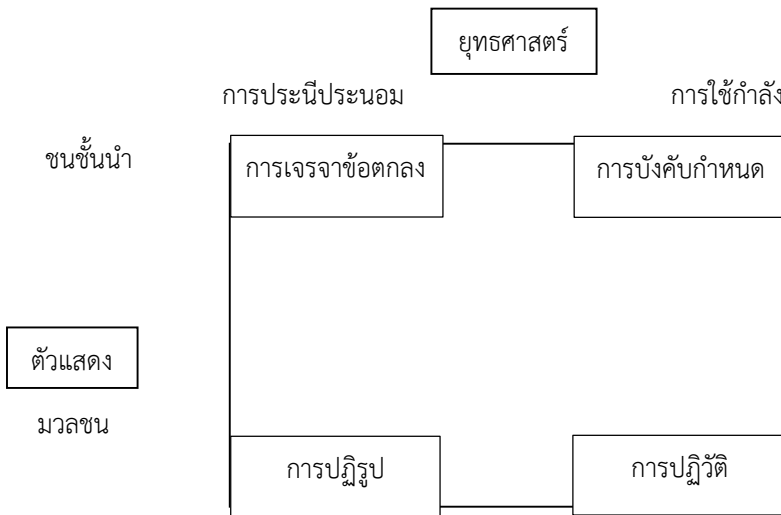
บทความนี้มีเป้าหมายที่จะอุดช่องว่างในการศึกษาที่มีอยู่ผ่านการ
พัฒนาตัวแบบในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย โดยให้ความสำคัญ
กับ “ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ของตัวแสดงในระดับต่าง ๆ” ทั้งชนชั้นนำภายใน
รัฐบาลและภายในระบอบการเมือง ตัวแสดงในภาคประชาสังคม รวมไปถึง
ตัวแสดงจากภายนอก ในกรณีนี้ บทความจะจัดโครงสร้างเป็นส่วน โดยในส่วนถัดมา
จะกล่าวถึงปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ ต่อมาจะกล่าวถึงพัฒนาการทางการเมือง
ในเกาหลีใต้ก่อนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยโดยสังเขป ก่อนที่ในส่วนที่สี่
จะกล่าวถึงพลวัตในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ และประมวลสรุป
ภาพรวมในส่วนสุดท้าย

ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย

การศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่อาจกล่าวได้ว่าเป็น “คลื่นลูกที่สองของการศึกษาการทำให้เป็นประชาธิปไตย” (ไชยวัฒน์ คำชู และ นิธิ เนื่องจำนงค์, 2555) มีจุดเริ่มต้นจากการเป็นกระแสวิพากษ์การศึกษา การพัฒนาประชาธิปไตยที่มุ่งเน้นที่ปัจจัยเชิงโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนา เศรษฐกิจ ปัจจัยทางวัฒนธรรม หรือโครงสร้างทางสังคม ในการนี้นักวิชาการ ได้หันไปหาปัจจัยระดับ “ตัวแสดง” ที่มีบทบาทสำคัญในจังหวะเวลาของเหตุการณ์ การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย นอกจากนี้ นักวิชาการที่บุกเบิกการศึกษา การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย ทั้งดังค์วาร์ต รัสเทาว์ (Dankwart Rustow) และกิลเยโม โอตอนเนลล์ และฟิลลิป ชมิตเตอร์ ต่างตระหนักเป็นอย่างดีว่า ในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเป็นการยากที่จะแสวงหา “กฎเกณฑ์หรือเส้นทางสู่ประชาธิปไตยที่ตายตัว” หากแต่ยังคงตระหนักถึง “ความไม่แน่นอน” หรือพลวัตในสถานการณ์ของการเปลี่ยนผ่าน (Rustow, 1970: 346; O'Donnell and Schmitter, 1986: 18-19) แม้ว่าจะมีความหลากหลาย ในจุดมุ่งเน้น แต่ในแง่หนึ่งอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดกระแสหลักในการศึกษา การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยคือแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของ ตัวแสดงและพลวัตในสถานการณ์การเปลี่ยนผ่านนั่นเอง

แม้ว่าในช่วงแรกของการศึกษา ตัวแสดงที่ได้รับความสนใจจะเป็นชนชั้นนำ แต่ต่อมาได้มีการให้ความสำคัญกับบทบาทของมวลชนมากขึ้น โดยเฉพาะ ในแง่มุมมองของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำและมวลชน รวมถึงทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ ของตัวแสดงในลักษณะต่าง ๆ ที่ส่งผลตามมาต่อรูปแบบของการเปลี่ยนผ่าน เช่น

1) การเจรจาข้อตกลง (pact) ที่เกิดขึ้นเมื่อชนชั้นนำสองฝ่ายเป็นตัวแสดงหลัก และใช้ยุทธศาสตร์การประนีประนอม 2) การบังคับกำหนด (imposition) ที่เกิดขึ้นเมื่อชนชั้นนำฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งใช้กำลังบังคับให้อีกฝ่ายยอมตามและใช้อิทธิพล ในการกำหนดแนวทางการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย 3) การปฏิรูป (reform) ที่เกิดขึ้นเมื่อมวลชนกดดันให้เกิดการประนีประนอมและกำหนดแนวทางการ เปลี่ยนผ่าน และ 4) การปฏิวัติ (revolution) ที่มวลชนใช้กำลังผลักดันให้เกิดการ เปลี่ยนผ่าน ดังภาพที่ 1 (Karl and Schmitter, 1991)

ภาพที่ 1 รูปแบบของการเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตยตามแนวคิดของคาร์ลและชมิตเตอร์
ที่มา: (Karl and Schmitter, 1991: 275)

งานของคาร์ลและซมิทเตอร์ แม้จะบุกเบิกการศึกษาในเชิงปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ระหว่างตัวแสดง และนำเอามวลชนเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญในการศึกษา แต่ยังคงมีข้อจำกัดที่สำคัญนั่นคือ การมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงแบบแยกส่วน ยังขาดการมองปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงข้ามประเภท โดยเฉพาะระหว่างชนชั้นนำและมวลชน ในความเป็นจริงแล้วแม้กระทั่งในรูปแบบของการเปลี่ยนผ่านแบบเจรจาข้อตกลง ตัวแสดงที่มีบทบาทไม่จำเป็นว่าจะต้องจำกัดเฉพาะชนชั้นนำเสมอไป บทบาทของมวลชนอาจเพิ่มน้ำหนักให้กับการเจรจาต่อรองของชนชั้นนำบางกลุ่มได้ ขณะเดียวกันตัวแสดงที่มีบทบาทไม่จำเป็นว่าจะต้องจำกัดเฉพาะภายในประเทศเท่านั้น

จากข้อจำกัดดังกล่าว บทความนี้ได้พัฒนาตัวแบบในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย โดยมีฐานคติดังต่อไปนี้

ประการแรก ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยมักจะเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนทั้งในแง่กฎเกณฑ์และโครงสร้างเชิงสถาบัน สภาวะการณ์เช่นนี้เอื้อต่อการที่ชนชั้นนำ ซึ่งมักจะเป็นกลุ่มที่มีความเข้าใจในสภาพปัญหาในปัจจุบันและทิศทางในอนาคตมากกว่าตัวแสดงอื่น ๆ (Schmitter, 2018: 595) จะแสดงบทบาทหลัก ดังนั้น ในการศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ที่จะต้องมุ่งเน้นไปที่บทบาทของชนชั้นนำทางการเมือง ซึ่งหมายถึง “ปัจเจกชนที่มีการรวมกลุ่มเล็ก ๆ แต่ค่อนข้างเป็นอันหนึ่งอันเดียวและมีความต่อเนื่องและมีอำนาจที่ค่อนข้างมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในสังคมที่จะส่งผลกระทบต่อผลลัพธ์ทางการเมืองในระดับชาติหรือในระดับเหนือชาติได้อย่างต่อเนื่อง” (Best and Higley, 2018: 3) จากนิยามดังกล่าวชนชั้นนำทางการเมืองอาจเป็นผู้ดำรงตำแหน่ง

ระดับสูง หรือผู้ที่อยู่ในสถานะที่จะกำหนดทิศทางในองค์กรต่าง ๆ ทั้งองค์กรภาครัฐและองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ ดังเช่น บริษัทเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน สหภาพแรงงาน พรรคการเมือง หรือกระทั่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ประการที่สอง การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดง โดยเฉพาะชนชั้นนำ ไม่สามารถดำเนินการโดยแยกเป็นเอกเทศ หากแต่ต้องพิจารณาความสัมพันธ์ในหลากหลายระดับ ในเบื้องต้นอาจจำแนกได้เป็นสี่ระดับ ได้แก่ 1) ระหว่างชนชั้นนำภายในระบอบเผด็จการอำนาจนิยม ที่อาจจำแนกเพิ่มเติมเป็นชนชั้นนำสายอ่อนและชนชั้นนำสายแข็งดังเช่นงานของโอดอนเนลล์และซมิเตอร์ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว 2) ระหว่างชนชั้นนำภายในระบอบเผด็จการอำนาจนิยมและชนชั้นนำในฝ่ายค้าน ซึ่งครอบคลุมทั้งผู้ที่ดำรงตำแหน่งในพรรคการเมืองฝ่ายค้านและผู้มีอิทธิพลกำหนดทิศทางการเคลื่อนไหวเบื้องหลัง 3) ระหว่างชนชั้นนำและตัวแสดงในภาคประชาสังคม และ 4) ระหว่างชนชั้นนำและตัวแสดงจากภายนอกประเทศ

ประการที่สาม การเคลื่อนไหวของตัวแสดงหนึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อตัวแสดงอื่น ๆ ได้ ทั้งในแง่ของการเสริมพลังและการจำกัดทางเลือกในการเคลื่อนไหว ดังเช่น บทบาทของตัวแสดงนอกรัฐบาล ทั้งในฝ่ายค้านและในภาคประชาสังคม สามารถเสริมพลังให้กับบทบาทของชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาล แต่จำกัดการเคลื่อนไหวของชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาล

สำหรับอิทธิพลจากภายนอกประเทศสามารถมีระดับที่หลากหลายขึ้นอยู่กับบริบททางประวัติศาสตร์ และตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิรัฐศาสตร์ของประเทศนั้น ๆ ลักษณะของอิทธิพลที่ตัวแสดงจากภายนอกสามารถส่งผลกระทบต่อพัฒนาประชาธิปไตยได้มีตั้งแต่บทบาททางตรงผ่านการยึดครองจนถึงบทบาททางอ้อมในการเป็นแบบอย่าง

นอกจากนี้ยังมีบทบาทในระดับกลาง ๆ ผ่านการกดดันคว่ำบาตร การกำหนดเงื่อนไขที่มาพร้อมกับการสนับสนุนหรือเงินช่วยเหลือ การสนับสนุนตัวแสดงภายในประเทศที่มีบทบาทเรียกร้องประชาธิปไตย เป็นต้น (นิธิ เนื่องจำนงค์, 2562: 4-49)

ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยสามารถแสดงให้เห็นได้ในหลายระดับ ในระดับที่กว้างที่สุด ปัจจัยจากภายนอกสามารถส่งอิทธิพลต่อตัวแสดงภายในประเทศได้ในทุกระดับ ทั้งตัวแสดงในภาคประชาสังคม ชนชั้นนำฝ่ายค้าน ชนชั้นนำสายอ่อน และชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาล อิทธิพลดังกล่าวสามารถส่งผลทั้งในทางลบและทางบวกต่อการเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตย ในระดับต่อมาการเคลื่อนไหวในภาคประชาสังคมของตัวแสดงต่าง ๆ สามารถส่งผลสะท้อนไปยังตัวแสดงในระดับต่าง ๆ หากตัวแสดงในภาคประชาสังคมมีความเข้มแข็ง เป็นปึกแผ่น มีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน และมีทิศทางในการเรียกร้องประชาธิปไตยจะทำให้อำนาจต่อรองของชนชั้นนำในฝ่ายค้านและชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาลที่เรียกร้องประชาธิปไตยมีสูงขึ้น และต้นทุนที่รัฐบาลจะทำการปราบปรามผู้เรียกร้องประชาธิปไตยจะมีมากขึ้น หากรัฐบาลยึตรานที่จะต่อต้านการเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตย โอกาสที่การเปลี่ยนผ่านจะเป็นไปในรูปแบบของการใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะโดยฝ่ายมวลชนหรือชนชั้นนำฝ่ายตรงข้ามจะมีมากขึ้น

ย้อนพินิจพัฒนาการทางการเมืองในเกาหลีใต้ก่อนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงพัฒนาการทางการเมืองในเกาหลีใต้ในช่วงก่อนการเปลี่ยนผ่านโดยสังเขป ก่อนหน้าที่เกาหลีจะแยกตัวออกมาเป็นเกาหลีเหนือ-ใต้ เกาหลีเคยอยู่ภายใต้การปกครองโดยราชวงศ์โชซอน (Joseon dynasty) มาเป็นระยะเวลากว่า 518 ปี (ค.ศ. 1392-1910) เจมส์ พาเลส (James Palais) ได้ให้คำจำกัดความสังคมเกาหลีในยุคนั้นในหลายลักษณะ ประการแรก สังคมเกาหลีเป็นสังคมทาส ประการที่สอง การปกครองภายใต้ขุนนาง และกลุ่มอภิสิทธิ์ชน ซึ่งมีการสืบตำแหน่งทางสายเลือดมาจากบรรพบุรุษ (hereditary principle) และประการที่สาม การแบ่งฝักแบ่งฝ่ายทางการเมืองที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น (hereditary factionalism) ที่จะรวมกลุ่มกันบนพื้นฐานของ “ความจงรักภักดีส่วนบุคคล” (personal loyalty) ที่มีต่อผู้นำกลุ่ม เป็นต้น (Palais, 1995)

หลังจากการล่มสลายของราชวงศ์โชซอนจากการเข้ามาของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นและปกครองเกาหลีเป็นเวลา 35 ปี ญี่ปุ่นได้ปกครองเกาหลีด้วยลักษณะอำนาจนิยมอย่างเคร่งครัด ความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สองของญี่ปุ่นได้ส่งผลตามมา ทำให้เกาหลีได้รับเอกราชจากญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามเส้นทางหลังจากนั้นกลับเต็มไปด้วยอุปสรรคหลังจากที่สองประเทศมหาอำนาจได้เข้ามาแทรกแซงในเกาหลีจนในท้ายที่สุดเกิดการแบ่งแยกเป็นสองเกาหลีและสงครามเกาหลี ผลพวงสำคัญที่ตามมาคือการเข้ามายุ่งเกี่ยวและเข้ามามีอิทธิพลในการเมืองเกาหลีได้อย่างเต็มตัวของสหรัฐอเมริกา แม้ว่าจุดยืนในเบื้องต้นของสหรัฐจะต้องการให้เกาหลีใต้เป็น “กรณีตัวอย่างของประชาธิปไตยในเอเชีย” (showcase

of democracy in Asia) แต่ในเวลาถัดมาด้วยเหตุผลด้านความมั่นคง โดยเฉพาะ การต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ได้บังคับง่าเป้าประสงค์ดังกล่าวไป และทำให้สหรัฐอเมริกา ยินยอมโอนอ่อนต่อการปกครองที่ไม่เป็นประชาธิปไตยของรัฐบาลเกาหลีใต้ ภายใต้ประธานาธิบดีอีซึงมัน (Syngman Rhee) (Macdonald, 1992; Heo and Roehrig, 2018) ด้วยเหตุนี้แทนที่เกาหลีใต้จะกลายเป็นกรณีตัวอย่าง ของประชาธิปไตยในเอเชียกลับกลายเป็นประเทศแรกที่มีอเมริกามีส่วนในการจัดตั้ง รัฐบาลเผด็จการ (Henderson, 1968)

การโค่นล้มเผด็จการพลเรือนอีซึงมันโดยขบวนการนักศึกษาในปี ค.ศ. 1960 แม้ว่าจะนำมาซึ่งความหวังต่อการเติบโตของประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ แต่สุดท้าย เกาหลีใต้ได้เกิดการยึดอำนาจโดยทหารกลุ่มหนึ่งที่น่าโดยนายพลปักจงฮี (Park Chung-hee) ก่อนที่จะอยู่ในอำนาจอย่างยาวนานจนกระทั่งถูกลอบสังหาร ในปี ค.ศ. 1979 ปักจงฮีได้ทำการปกครองประเทศภายใต้แนวคิด “ความมั่นคง องค์กรวม” (total security หรือ *chongryuk anbo*) ซึ่งมองมิติความมั่นคงแบบกว้าง ครอบคลุมทั้งการต่อต้านคอมมิวนิสต์ การพึ่งพาตนเองด้านความมั่นคง การพัฒนา เศรษฐกิจ และการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย (Moon, 1989) แนวคิดดังกล่าว ได้วางรากฐานวัฒนธรรมทหารนิยม (militarism) ในเกาหลีใต้ วัฒนธรรมดังกล่าว อยู่บนฐานความเชื่อที่ว่า ในกองทัพมี “สิทธิ” และ “หน้าที่” ที่จะเข้ามาจัดการ แก้ปัญหาทางการเมืองให้กับประเทศในยามวิกฤต (Eckert, 2016)

การอสัญกรรมของปักจงฮีนำมาซึ่งความหวังในการสร้างประชาธิปไตย ชนชั้นนำทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายค้านได้บรรลุข้อตกลงร่วมกันว่าจะปรับแก้ รัฐธรรมนูญเพื่อมุ่งสู่ทิศทางการเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ข้อตกลงดังกล่าว

ได้รับความเห็นชอบจากผู้บัญชาการทหารที่มีจุดยืนค่อนข้างประนีประนอม นอกจากชนชั้นนำทั้งสองฝ่ายจะสามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกันได้แล้ว ภาคประชาสังคมที่มีจุดยืนต่อต้านการปกครองภายใต้ปกครองฮีมาอย่างยาวนาน ได้ตกลงที่จะชะลอการเคลื่อนไหวในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน ขณะเดียวกันรัฐบาลรักษาการณ์ภายใต้ นายชเวคยูฮา (Choi Kyu-ha) ยังได้ดำเนินการปล่อยตัวนักโทษการเมือง คีนสิทธิทางการเมืองแก่นายคิมแดจุง (Kim Dae-jung) นักการเมืองฝ่ายค้านคนสำคัญ รวมทั้งนักการเมืองฝ่ายค้านคนอื่น ๆ อาจารย์มหาวิทยาลัย และนักศึกษาอีกจำนวนหนึ่ง (Im H.B., 1989) อย่างไรก็ตามหลังจากนั้นไม่นานความหวังดังกล่าวได้พังทลายลงอีกครั้งจากการยึดอำนาจโดยกลุ่มนายทหารที่นำโดย นายพลชอนดุษวาน และโนแทอู ในช่วงปลายปี ค.ศ. 1979 ตามมาด้วยเหตุการณ์การปราบปรามประชาชนที่เมืองกวางจู ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1980

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าพัฒนาการทางการเมืองของเกาหลีใต้ในช่วงก่อนการเปลี่ยนผ่านในปี ค.ศ. 1987 ค่อนข้างเป็นไปในลักษณะที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ของการปกครองภายใต้เผด็จการอำนาจนิยมมาอย่างยาวนาน การตกอยู่ภายใต้สภาวะสงครามซึ่งเอื้อต่อการเข้ามามีบทบาทของกองทัพ การที่ในช่วงหลังได้รับเอกราชกองทัพเป็นตัวแสดงที่มีความพร้อมในด้านทรัพยากรและโครงสร้างองค์กรมากกว่าตัวแสดงอื่น ๆ และการที่ตัวแสดงจากภายนอกดังเช่นสหรัฐอเมริกาให้ความสำคัญกับประเด็นด้านความมั่นคงมากกว่าการพัฒนาประชาธิปไตย

ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้

ในการนำเสนอปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ในที่นี้จะฉายภาพของตัวแสดงกลุ่มต่าง ๆ ทั้งตัวแสดงในระบบอำนาจนิยม (สายแข็งและสายอ่อน) ตัวแสดงฝ่ายค้าน ตัวแสดงในภาคประชาสังคม และตัวแสดงจากภายนอกประเทศ โดยจะนำเสนอตามลำดับช่วงเวลาที่สำคัญ ทั้งนี้แทนที่จะนำเสนอเฉพาะช่วงเวลาที่เป็น “หัวเลี้ยวหัวต่อ” ของการเปลี่ยนผ่าน (ช่วงเดือนมิถุนายน-ธันวาคม ค.ศ. 1987) ดังที่งานส่วนมากมักจะมุ่งเน้น บทความชิ้นนี้จะเริ่มต้นตั้งแต่การเข้ามาของรัฐบาลเผด็จการชอนดูฮวาน เพื่อให้เห็นถึงพลวัตและการคลี่คลายของเหตุการณ์สำคัญจนถึงการเปลี่ยนผ่าน

ช่วงการกระชับอำนาจของระบอบเผด็จการอำนาจนิยม (ค.ศ. 1980-1983)

ในช่วงเวลานี้ขึ้นขึ้นนำสายแข็งในระบอบเผด็จการอำนาจนิยมมีบทบาทครอบงำเหนือตัวแสดงอื่น ๆ ในทุกระดับ ภายหลังจากเหตุการณ์นองเลือดที่กวางจู รัฐบาลชอนดูฮวานได้เพิ่มการกดทับภาคประชาสังคมอย่างเป็นระบบ เริ่มด้วยการดำเนินนโยบายของฮวา “กวาดล้างสังคม” (Chonghwa หรือ Cleanse) โดยทำการจับกุมนักการเมือง 811 คน ข้าราชการ 5,603 คน อาจารย์และสื่อมวลชน 3,274 คน และบุคคลอื่น ๆ (นักศึกษา ผู้นำแรงงาน อาจารย์มหาวิทยาลัย) รวมทั้งหมด 60,000 คน เพื่อส่งเข้ากระบวนการปรับทัศนคติ (Purification Camp) ในหุบเขาห่างไกล และดำเนินคดีในศาลทหาร ในจำนวนนี้ 39,742 คน ได้ถูกกักตัวเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 1 เดือน จนถึงหลายปี และถูกบังคับใช้แรงงานหนัก และถูกทรมาน มีรายงานว่ามีผู้เสียชีวิตราว 50 คน ในค่าย และอีก 397 คน เสียชีวิตภายหลังกลับจากค่าย (Lee, 2007) จากนั้นรัฐบาลได้ออกกฎหมาย

“เพื่อปกป้องสังคม” (Act for Protection of Society) โดยมอบอำนาจรัฐบาลในการจับกุมและคุมขัง “บุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม” 7-10 ปี โดยมีผู้ที่ถูกจับกุมภายใต้กฎหมายนี้กว่า 6,000 คน และในท้ายที่สุดรัฐบาลได้ปรับแก้กฎหมายความมั่นคงของรัฐ โดยเพิ่มคำว่า “พฤติกรรมต่อต้านรัฐ” ไว้ในพฤติการณ์ที่เข้าข่ายเป็น “ภัย” ต่อความมั่นคงของรัฐ ซึ่งโทษของผู้ที่มีพฤติกรรมดังกล่าวคือจำคุกตลอดชีวิตหรือประหารชีวิต (Cumings, 2002)

การดำเนินการเหล่านี้ส่งผลทำให้แม้กระทั่งชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาลไม่อาจมีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น เช่นเดียวกับชนชั้นนำฝ่ายค้านและตัวแสดงในภาคประชาสังคม สำหรับชนชั้นนำฝ่ายค้าน มีการตั้งข้อสังเกตว่า รัฐบาลซอนได้เข้าไป “จัดตั้งพรรคการเมืองฝ่ายค้าน” อยู่หลังฉากผ่านการให้เงินทุนสนับสนุนและตั้งตัวแทนที่มีความเชื่อมโยงกับรัฐบาลเข้าไปเป็นสมาชิกพรรคการเมืองฝ่ายค้านด้วยเหตุนี้จึงทำให้มีการเรียกชื่อพรรคการเมืองหลักทั้งสาม ได้แก่ พรรครัฐบาล (พรรคความยุติธรรมประชาธิปไตย Democratic Justice Party: DJP) และพรรคการเมืองฝ่ายค้านอีกสองพรรคว่าเป็น “พรรคทหารหมายเลขหนึ่ง หมายเลขสอง และหมายเลขสาม” (Im, 1989)

สำหรับตัวแสดงภายนอกที่มีบทบาททางการเมืองภายในเกาหลีใต้มาตั้งแต่เริ่มแรกดังเช่นสหรัฐอเมริกา ในช่วงเวลานี้ค่อนข้างยอมรับการขึ้นสู่อำนาจของรัฐบาลซอนดูฮวาน หนึ่งในภาพสะท้อนจุดยืนลักษณะดังกล่าวได้ดีที่สุดดูจะเป็นคำพูดของอดีตประธานาธิบดีจิมมี คาร์เตอร์ (Jimmy Carter) ในวันที่ 31 พฤษภาคม ค.ศ. 1980 ว่า “เราเรียกร้องให้ผู้นำทหารและผู้นำพลเรือนที่มาจากการเลือกตั้งในเกาหลีใต้ให้รีบเดินหน้าอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

ไปสู่รัฐบาลประชาธิปไตยที่สมบูรณ์...แต่เราไม่สามารถยุติความสัมพันธ์กับพันธมิตร...และสั่งให้พวกเขาอยู่ภายใต้อิทธิพลของโซเวียต...เพียงเพราะว่าพวกเขาไม่สามารถทำได้ตามมาตรฐานสิทธิมนุษยชนของเรา” (Gleysteen, 1999) จากคำพูดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสหรัฐอเมริกายังคงให้ความสำคัญกับประเด็น “ความมั่นคง” มากกว่า “ประชาธิปไตย”

หลังการขึ้นสู่อำนาจของประธานาธิบดีโรนัลด์ เรแกน (Ronald Reagan) สหรัฐอเมริกาได้แสดงท่าทีที่สนับสนุนรัฐบาลซอนดูฮวานอย่างชัดเจน เห็นได้จากการเชิญซอนดูฮวานให้เยือนสหรัฐอเมริกาหลังจากสาบานตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีไม่นานนัก รวมทั้งการขายเครื่องบินเอฟ-16 ให้ 36 ลำ พร้อมทั้งเพิ่มจำนวนทหารอเมริกันในเกาหลีใต้ 4 พันคน (Cumings, 2005) แม้ว่ารัฐบาลสหรัฐจะให้การสนับสนุนรัฐบาลซอน แต่ได้พยายามกดดันไม่ให้ประหารชีวิตนายคิมแดจุง ซึ่งศาลได้ตัดสินให้ประหารชีวิตจากการเข้าไปยุ่งเกี่ยวในเหตุการณ์ความไม่สงบที่กวางจู ริชาร์ด อัลเลน (Richard Allen) ที่ปรึกษาประธานาธิบดีเรแกน ถึงกับกล่าวว่าเตือนมายังรัฐบาลเกาหลีใต้ถึงปฏิกิริยาของชาวอเมริกันต่อการประหารชีวิตนายคิมแดจุงว่าจะเปรียบเสมือน “สายฟ้าที่พาดลงมาจากสวรรค์ ลงมาบนตัวคุณ” และในท้ายที่สุดรัฐบาลซอนยอมให้คิมแดจุงลี้ภัยไปยังสหรัฐอเมริกา (Gleysteen, 1999; Lee, 2020)

ช่วงเวลาเปิดพื้นที่ของระบอบอํานาจนิยมและการฟื้นคืนมาของภาคประชาสังคม (ค.ศ. 1983-ต้น ค.ศ. 1987)

ช่วงเวลาของการ “ผ่นคลายการกดทับ” (*yuhwa kookmin* หรือ decompression phase) เริ่มต้นในปี ค.ศ. 1983 โดยรัฐบาลได้คืนสถานะให้กับนักศึกษาที่ถูกขับไล่ออกจากมหาวิทยาลัย จำนวน 1,363 คน นักศึกษาที่ถูกจําคุกจำนวน 350 คน ได้รับการปล่อยตัว เช่นเดียวกับอาจารย์มหาวิทยาลัย จำนวน 8 คนที่เคยถูกไล่ออกจากตำแหน่งได้รับคืนสถานภาพ ขณะที่ตำรวจลับ และสายลับที่ถูกส่งไปประจำยังมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้รับคำสั่งให้ถอนตัว หลังจากนั้นรัฐบาลได้ยกเลิกคำสั่งห้ามยุ่งเกี่ยวกับการเมืองของนักรการเมืองฝ่ายค้าน จำนวน 202 คน สำหรับเหตุผลในการดำเนินการดังกล่าวมีการตั้งข้อสังเกตไว้หลากหลาย ดังเช่น ความมั่นใจในสภาวะเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ความมั่นใจในโครงสร้างเชิงสถาบันที่ได้สร้างไว้ โดยเฉพาะระบบพรรคการเมือง ที่รัฐบาลได้วางรากฐานไว้ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว (Im, 1989) หรือกระทั่งการใช้ความต้องการแสดงท่าทีปรองดองเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ (Kim, 2000)

ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม การเปิดพื้นที่ทางการเมืองของรัฐบาลซอนได้ส่งผลทำให้ภาคประชาสังคมฟื้นคืนกลับมาอย่างรวดเร็ว ในฝั่งนักเรียนนักศึกษาได้ทำการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มพันธมิตรนักศึกษาแห่งชาติต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย (National Student Coalition for Democracy Struggle) โดยองค์กรดังกล่าวเป็นการรวมตัวของนักศึกษาจาก 42 มหาวิทยาลัย และนับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่นักศึกษารวมตัวกันทั่วประเทศหลังจากเหตุการณ์ขับไล่อธิการบดีอึซึงมัน ในปี ค.ศ. 1960 ขณะที่ในฝั่งของแรงงานได้รวมตัวจัดตั้ง “สภาเกาหลีเพื่อ

สวัสดิการแรงงาน” (Korean Council for Labor Welfare) อีกหนึ่งตัวแสดงสำคัญ ในภาคประชาสังคมคือกลุ่มศาสนาคริสต์ ได้รวมกลุ่มจัดตั้ง “สมาคมบาทหลวงคาทอลิกเพื่อความยุติธรรม” (Catholic Priests’ Association for Justice) นอกจากนี้เครือข่ายองค์กรในแต่ละกลุ่มแล้ว ยังมีการก่อตั้งเครือข่ายองค์กรระดับชาติเพื่อประสานงานร่วมกันอีกด้วย ได้แก่ สภาการเคลื่อนไหวเพื่อประชาชนและประชาธิปไตย (Council of Movement for People and Democracy) และสมัชชาแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตยและการรวมชาติ (National Congress for Democracy and Reunification) ซึ่งต่อมาทั้งสองได้รวมกันเพื่อเอกภาพในการเคลื่อนไหว (Kim, 2000)

นอกจากการขยายตัวในเชิงจำนวนองค์กรแล้ว ในส่วนของกิจกรรมการชุมนุมประท้วงก็ขยายตัวอย่างมากเช่นกัน จากข้อมูลสำนักงานตำรวจแห่งชาติของเกาหลีใต้ พบว่า หลังจากที่รัฐบาลซอนได้เปิดพื้นที่ทางการเมืองในปี ค.ศ. 1983 ในปีถัดมากิจกรรมการชุมนุมประท้วงของภาคประชาสังคมกลุ่มต่าง ๆ ได้ขยายตัวเพิ่มถึงมากกว่า 4 เท่าตัว และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงปี ค.ศ. 1987 เป็นที่น่าสังเกตว่าตัวแสดงที่มีความตื่นตัวมากที่สุดคือ กลุ่มนักเรียนนักศึกษา หากพิจารณาเฉพาะการชุมนุมประท้วงของนักเรียนนักศึกษาจะพบว่า จำนวนผู้เข้าร่วมประท้วงได้เพิ่มจาก 36,585 คน ในปี ค.ศ. 1983 เป็น 469,000 คน ในปี ค.ศ. 1985 ก่อนที่ในปี ค.ศ. 1987 จะเพิ่มเป็น 930,644 คน (Chung, 2002)

อีกหนึ่งตัวแสดงที่เริ่มมีบทบาทมากยิ่งขึ้นคือ ชนชั้นนำในฝ่ายค้าน ซึ่งเริ่มเข้ามามีบทบาทภายหลังจากที่รัฐบาลได้เปิดพื้นที่ทางการเมืองในช่วงก่อนการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎร (ภายใต้ระบอบเผด็จการอำนาจนิยม) ในปี ค.ศ. 1985

จุดเริ่มต้นที่สำคัญคือยกเลิกการเมืองที่อยู่ในบัญชีดำที่ห้ามดำเนินกิจกรรมทางการเมืองจำนวน 84 ราย แต่ยังคงสั่งห้ามนักการเมืองคนสำคัญของฝ่ายค้านนั้นคือคิมยงซัม (Kim Young-sam) คิมจงพิล (Kim Jong-pil) และคิมแดจุง ไม่ให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง (Thompson and Kim, 1993) นักการเมืองเหล่านี้ได้รวมกลุ่มกันตั้งพรรคการเมืองของฝ่ายค้านนั้นคือพรรคประชาธิปไตยใหม่เกาหลี (New Korea Democratic Party: NKDP) คิมซอนฮย็อกชี้ว่าผู้นำที่แท้จริงของพรรคนี้คือ คิมยงซัมและคิมแดจุง ที่แม้ว่าจะถูกห้ามไม่ให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังพรรคนี้ (Kim, 2000) แม้ว่าพรรค NKDP จะเพิ่งตั้งขึ้นเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 1985 ก่อนการเลือกตั้งเพียงหนึ่งเดือน แต่ด้วยยุทธศาสตร์การหาเสียงที่เรียกร้องให้มีการเลือกตั้งประธานาธิบดีทางตรง และการร่วมมือกับองค์กรเครือข่ายภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นมาใหม่ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ได้ทำให้พรรค NKDP ได้รับคะแนนเสียงถึงร้อยละ 29.3 ขณะที่พรรครัฐบาลได้รับคะแนนเสียงร้อยละ 35.2 (Saxer, 2002)

หลังการเลือกตั้งปี ค.ศ. 1985 เป็นช่วงเวลาของการเจรจาต่อรองระหว่างชนชั้นนำในระบอบอำนาจนิยม และฝ่ายที่เรียกร้องประชาธิปไตย ประเด็นสำคัญที่ต่อรองกันนั้นคือ รัฐธรรมนูญและโครงสร้างเชิงสถาบันในอนาคต ฝ่ายรัฐบาลต้องการให้ระบอบประชาธิปไตยหลังการเปลี่ยนผ่านของเกาหลีใต้เป็นแบบรัฐสภา ขณะที่ฝ่ายค้านต้องการให้ใช้ระบบประธานาธิบดี เหตุผลสำคัญที่ฝ่ายรัฐบาลต้องการระบบรัฐสภาเนื่องจากมองว่าฝ่ายของตนยังค่อนข้างขาดผู้นำทางการเมืองที่มีบารมีที่จะสามารถได้รับความนิยมนำทั่วประเทศ แตกต่างจาก

ฝ่ายค้านที่มีนายคิมยองซัม คิมจองพิล และคิมแดจุง เป็นสามผู้นำที่มีบาร์มี นอกจากนี้ฝ่ายรัฐบาลยังมองว่าในระบบรัฐสภาโอกาสที่จะได้รับเสียงข้างมากในสภาจะมีมากกว่าโอกาสที่จะชนะเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรง และหากพ่ายแพ้การเลือกตั้งหลังการเปลี่ยนผ่านสิ่งที่ดำเนินการมาเป็นระยะเวลากว่า 7 ปีหลังการยึดอำนาจจะหมดความหมาย (Saxer, 2002)

ภายใต้จุดยืนที่แตกต่างและยากที่จะแสวงหาข้อตกลงร่วมกัน ฝ่ายต่าง ๆ พยายามดำเนินการในทุกวิถีทางเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองให้แก่ฝ่ายตน ในส่วนของฝ่ายที่เรียกร้องประชาธิปไตย ที่ประกอบไปด้วยพรรคการเมืองฝ่ายค้าน และภาคประชาสังคม ได้ใช้ยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวในสามระดับ ได้แก่ ในระดับแรก กลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมต่างออกแถลงการณ์เรียกร้องให้ปรับแก้รัฐธรรมนูญ โดยให้เลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรง เรียกร้องให้รัฐบาลเคารพสิทธิมนุษยชน และคำนึงเรื่องความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ เช่น ในปี ค.ศ. 1986 อาจารย์มหาวิทยาลัย 29 แห่ง จำนวน 783 คน ได้ออกแถลงการณ์ร่วมกันเรียกร้องรัฐบาลในประเด็นข้างต้น ในระดับที่สองพรรคการเมืองฝ่ายค้านได้พยายามล່ารายชื่อประชาชน 10 ล้านรายชื่อ เพื่อเรียกร้องให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ และในระดับที่สาม มีการเดินขบวนทั่วประเทศนำโดยกลุ่มนักศึกษาและภาคประชาสังคม (Kim, 2000)

ชนชั้นนำในรัฐบาลได้พยายามตอบโต้ผ่านการดึงชนชั้นนำฝ่ายค้านส่วนหนึ่งเข้ามาเป็นพวก และชนชั้นนำฝ่ายค้านพยายามชักจูงให้องค์กรในภาคประชาสังคม ยุติการเคลื่อนไหวชั่วคราวหลังจากที่รัฐบาลยินยอมตั้งคณะกรรมการปรับแก้รัฐธรรมนูญ ผลจากจุดยืนที่แตกต่างกันในฝ่ายค้านทำให้ในท้ายที่สุดนายคิมยองซัม และคิมแดจุง ตัดสินใจที่จะตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาใหม่นั้นคือพรรคประชาธิปไตย

เพื่อการรวมชาติ (Reunification Democratic Party: RDP) (ดู วิเชียร อินทะสี, 2556) ผลจากการตั้งพรรคการเมืองฝ่ายค้านขึ้นมาใหม่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำฝ่ายค้านกับแนวร่วมในภาคประชาสังคมมีความราบรื่นมากขึ้น เห็นได้จากในช่วงปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1987 แนวร่วมเรียกร้องประชาธิปไตย ได้มีการจัดตั้งองค์กรพันธมิตรแห่งชาติเพื่อรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย (National Coalition for Democratic Constitution) องค์กรดังกล่าวเป็นการรวมตัวของทุกองค์กรของฝ่ายสนับสนุนประชาธิปไตย รัฐบาลได้ดำเนินการตอบโต้การตั้งพรรคขึ้นมาใหม่ของฝ่ายค้านด้วยการประกาศว่าจะไม่เจรจากับพรรคใหม่ และกล่าวโทษว่าพรรคการเมืองนี้อยู่เบื้องหลังเหตุความรุนแรงบนท้องถนน (Kim, 2016)

ช่วงการเจรจาข้อตกลง (ค.ศ. 1987)

ท่ามกลางแรงกดดันจากชนชั้นนำฝ่ายค้านที่รวมตัวเป็นปีกแผ่นกับตัวแสดงในภาคประชาสังคม ชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาลพยายามตอบโต้ผ่านการรื้อฟื้นกฎหมาย “กวาดล้างสังคม” และค่ายปรับทัศนคติขึ้นมาใหม่ อย่างไรก็ตามร่างกฎหมายดังกล่าวได้รับการคัดค้านจากชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาล เช่นเดียวกับชนชั้นนำฝ่ายค้านและภาคประชาสังคมจนทำให้รัฐบาลยินยอมถอนร่างกฎหมายออกจากสภา นอกจากกฎหมายดังกล่าวแล้ว ชนชั้นนำสายแข็งยังได้เตรียมระดมกองกำลังทหารเพื่อสลายการชุมนุม ความพยายามดังกล่าวได้รับการโต้แย้งจากชนชั้นนำสายอ่อน โดยเสียงต่อต้านที่มีความสำคัญคือเสียงจากกองทัพ นายทหารที่คุมกำลังจำนวนหนึ่งเข้าพบกับนายพลซุงโฮยอง (Chung Ho Yong) นายทหารคนสนิทของประธานาธิบดีชอนดุกวานเพื่อแสดง

จุดยืนว่า “การชุมนุมประท้วงของประชาชนเกิดขึ้นบนสาเหตุที่ชอบธรรม และการดำเนินการปราบปรามประชาชนจะเป็นหายนะ” นอกจากนี้ ที่ปรึกษาคนสนิทของประธานาธิบดีชอนยังเตือนว่า หากรัฐบาลยื่นกรณสงกำลังทหารเข้าไปปราบปรามการชุมนุมประท้วง ผู้บังคับการทหารปราบปรามจลาจลอาจไม่ฟังคำสั่งของรัฐบาล และยึดอำนาจตั้งที่ประธานาธิบดีชอนเคยทำมาแล้ว (Oberdorfer and Carlin, 2014) นอกจากนี้จากการให้สัมภาษณ์ของอดีตหัวหน้าหน่วยข่าวกรองได้อ้างว่าเขาเป็นคนคัดค้านการใช้กำลังทหาร อีกทั้งยังชี้ว่านายทหารจำนวนไม่น้อยในกองทัพคัดค้านการใช้กำลังทหารปราบปรามประชาชน และเห็นควรว่าทหารไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง และพร้อมที่จะทำทุกวิถีทางที่จะหยุดยั้งความพยายามที่จะใช้กองทัพแทรกแซงทางการเมือง (Saxer, 2004)

นอกจากชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาลที่คัดค้านการใช้ความรุนแรงแล้ว อีกหนึ่งตัวแสดงสำคัญที่มีบทบาทในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อคือ สหรัฐอเมริกา ในช่วงที่รัฐบาลวางแผนที่จะปราบปรามประชาชนและประกาศกฎอัยการศึก เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำเกาหลีใต้ได้เข้าพบผู้บัญชาการกองทัพสหรัฐฯ ในเกาหลีใต้ เพื่อแสดงจุดยืนว่าสถานทูตและกองกำลังทหารของสหรัฐฯ ในเกาหลีใต้จะต่อต้านการประกาศกฎอัยการศึก นอกจากนี้ผู้บัญชาการกองกำลังทหารของสหรัฐฯ ในเกาหลีใต้ยังชี้อีกว่าพร้อมที่จะสั่งการให้กองกำลังสหรัฐฯ ในเกาหลีใต้สกัดกั้นการเคลื่อนกำลังของกองทัพเกาหลีใต้เข้าสู่กรุงโซล (Lee, 2020) อีกทั้ง ประธานาธิบดีเรแกนยังได้เขียนจดหมายถึงประธานาธิบดีชอน ใจความสำคัญในจดหมายมีดังต่อไปนี้ “...เสถียรภาพทางการเมืองบนฐานของสถาบันการเมืองแบบประชาธิปไตยที่เหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญต่อการรับรองความมั่นคงในระยะยาว

...การปล่อยนักโทษทางการเมือง... จะส่งสัญญาณต่อโลกถึงความตั้งใจของท่านที่ จะหลุดออกจากสิ่งที่ท่านเรียกอย่างถูกต้องว่า “การเมืองเก่า”... สื่อเสรี... เป็นสิ่งสำคัญ ต่อการบรรลุถึงการเลือกตั้งที่เป็นธรรมที่ท่านตั้งใจให้เกิดขึ้น การสานเสวนา การรอมชอม และการเจรจาเป็นหนทางที่มีประสิทธิผลในการแก้ปัญหาและสร้างความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ” (Oberdorfer and Carlin, 2014)

จากแรงกดดันของทุกฝ่ายทำให้บทบาทของชนชั้นนำสายแข็งลดลง อย่างมาก ท่ามกลางบริบทดังกล่าวชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาลได้ขึ้นมามีบทบาทสำคัญ แทนที่ ในวันที่ 29 มิถุนายน ค.ศ. 1987 โนแทอูได้ก้าวออกมาแสดงบทบาทสำคัญ ในการแก้ปัญหาวิกฤตการเมืองด้วยการประกาศแนวทางการปฏิรูปการเมือง 8 ประการ ได้แก่ การเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรง การนิรโทษกรรมนายคิมแดจุง และนักโทษการเมืองคนอื่น ๆ การให้เสรีภาพในการแสดงออก การให้เสรีภาพสื่อ การกระจายอำนาจ การให้เสรีภาพพรรคการเมือง การคุ้มครองสิทธิมนุษยชน การต่อต้านคอร์รัปชัน อีกทั้งยังกล่าวอีกว่า หากประธานาธิบดีซอนไม่ยอมรับ ข้อเสนอดังกล่าวจะลาออกจากตำแหน่งประธานพรรครัฐบาล สองวันต่อมา ประธานาธิบดีซอนได้ออกมายอมรับข้อเสนอดังกล่าว เช่นเดียวกับฝ่ายประชาธิปไตย ที่ยอมชะลอการเคลื่อนไหว และกลับเข้าสู่การเจรจาแก้ไขรัฐธรรมนูญ (Saxer, 2004)

หลังจากการประกาศดังกล่าว คิมยองซัมและโนแทอูได้พบปะพูดคุย เพื่อหารือเรื่องแนวทางการเจรจาเรื่องรัฐธรรมนูญ ในวันที่ 8 กรกฎาคม และตกลง ที่จะใช้รูปแบบคณะกรรมการแก้ไขรัฐธรรมนูญ จำนวน 8 คน และหาข้อยุติ ผ่านการรอมชอมมากกว่าเสียงข้างมาก โดยให้แต่ละฝ่ายเตรียมข้อเสนอของตนมา และคัดเลือกข้อเสนอที่ไปในทิศทางเดียวกันออกมา ก่อนที่จะหาข้อยุติในข้อเสนอ

ที่มีความเห็นที่แตกต่างกันที่ละเรื่อง โดยคณะกรรมการได้ตั้งหมายกำหนดการว่าจะเจรจาทุกวัน ระหว่างวันที่ 3-20 สิงหาคม อย่างไรก็ตามด้วยความเห็นในหลายเรื่องที่ยังไม่ลงรอยกัน ทำให้ต้องเลื่อนเส้นตายไปยังวันที่ 28 และ 30 สิงหาคม ตามลำดับ ก่อนจะส่งข้อเสนอเหล่านี้ไปยังคณะกรรมการพิเศษในสภาเพื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ และดำเนินการลงประชามติ ทั้งนี้ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ทั้งสองฝ่ายต้องรีบเร่งเจรจาเนื่องจากวาระของประธานาธิบดีชอนดุกฮวานจะสิ้นสุดวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1988 ทำให้กำหนดการที่ล่าช้าที่สุดสำหรับการจัดการเลือกตั้งประธานาธิบดี (ภายใต้รัฐธรรมนูญใหม่) คือ เดือนธันวาคม และรัฐธรรมนูญใหม่ต้องผ่านการประชามติภายในเดือนตุลาคม ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญที่จะนำไปยังเสียงประชามติต้องผ่านสภาภายในเดือนกันยายน ในที่สุดกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้ดำเนินการเสร็จตามกำหนดการ โดยได้เสนอร่างรัฐธรรมนูญต่อสภา (ได้รับความเห็นชอบวันที่ 12 ตุลาคม ผ่านการทำประชามติวันที่ 27 ตุลาคม) และทันกับการเลือกตั้งประธานาธิบดีที่จัดขึ้นในวันที่ 16 ธันวาคม ซึ่งนับได้ว่าเป็นหมุดหมายสำคัญของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้

บทสรุป

จากพลวัตการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้ที่บทความชิ้นนี้จำแนกเป็นสามช่วงเวลา ได้แก่ การกระชับอำนาจของระบอบอำนาจนิยม การเปิดพื้นที่และการฟื้นฟูกลับมาของภาคประชาสังคม และการเจรจาข้อตกลง จะเห็นได้ว่าในแต่ละช่วงเวลาต่างมีพลวัตของปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ระหว่างตัวแสดงที่แตกต่างกันออกไป ในช่วงแรกจะเห็นได้ถึงบทบาทครอบงำของชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาลที่ใช้มาตรการปราบปราม ปิดกั้น กดทับทั้งตัวแสดง

ที่เป็นชนชั้นนำในฝ่ายค้าน และตัวแสดงในภาคประชาสังคม ขณะที่ตัวแสดงจากภายนอกที่มีบทบาททางการเมืองภายในเกาหลีใต้มาโดยตลอด ดังเช่น สหรัฐอเมริกา แทบไม่มีบทบาทในลักษณะที่กดดันให้ชนชั้นนำในรัฐบาลเกาหลีใต้หันเหไปสู่ประชาธิปไตยแต่อย่างใด สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจากการให้ความสำคัญกับประเด็นเรื่องความมั่นคงมากกว่าการให้น้ำหนักกับการส่งเสริมประชาธิปไตย

หลังจากที่ดำเนินนโยบายกระชับอำนาจและปิดกั้นพื้นที่ทางการเมืองมาเป็นระยะเวลามากกว่าสามปี รัฐบาลอำนาจนิยมได้เริ่มผ่อนคลายพื้นที่ทางการเมืองมากขึ้น สาเหตุที่เปลี่ยนแนวทางอาจจะเนื่องมาจากความมั่นใจในความสามารถในการควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองของรัฐบาล ความมั่นใจในความนิยมของรัฐบาลอันเนื่องมาจากความสำเร็จในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การแสดงออกถึงความต้องการปรองดอง และกำหนดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ภายใต้รัฐธรรมนูญแบบอำนาจนิยม) ที่กำลังจะจัดขึ้น เป็นต้น ผลจากการผ่อนคลายพื้นที่ทางการเมืองดังกล่าวทำให้ภาคประชาสังคมในเกาหลีใต้ฟื้นคืนมาอย่างเข้มแข็ง ทั้งในแง่ของจำนวนองค์กรหรือเครือข่ายที่เกิดขึ้น และกิจกรรมการชุมนุมประท้วง ในทำนองเดียวกันฝ่ายค้านได้เริ่มมีพื้นที่ทางการเมืองและสถาปนาจนกลายเป็นตัวแสดงสำคัญทางการเมือง แม้จะเป็นเช่นนี้ แต่ดุลอำนาจระหว่างตัวแสดงยังคงเอียงอยู่ที่ฝั่งชนชั้นนำสายแข็งที่ยังสามารถควบคุมสถานการณ์ได้

อย่างไรก็ตามยิ่งเวลาผ่านไปอิทธิพลของชนชั้นนำสายแข็งยิ่งลดลงสวนทางกับพลังของชนชั้นนำฝ่ายค้าน และตัวแสดงในภาคประชาสังคมที่มีมากขึ้นเป็นลำดับ แม้ว่าชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาลจะพยายามใช้ยุทธศาสตร์ “แบ่งแยก

และปกครอง” โดยดึงชนชั้นนำฝ่ายค้านกลุ่มหนึ่งมาเป็นพวกและทำให้การรวมกลุ่มระหว่างฝ่ายค้านและภาคประชาสังคมแตกแยกไม่เป็นเอกภาพภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว คิมยองซัมและคิมแดจุงสองนักการเมืองฝ่ายค้านที่มีบารมีและถูกห้ามไม่ให้ดำเนินกิจกรรมทางการเมือง จึงได้แยกออกมาตั้งพรรคการเมืองฝ่ายค้านใหม่ ขณะเดียวกันยังรัฐบาลปราบปรามผู้ชุมนุมประท้วงและมีผู้บาดเจ็บรวมทั้งเสียชีวิต ยิ่งทำให้แรงสนับสนุนจากมวลชนที่มีต่อผู้ชุมนุมขยายตัวเพิ่มขึ้น

พลังของชนชั้นนำฝ่ายค้านและภาคประชาสังคมที่ก่อตัวสูงขึ้น ได้ส่งผลตามมา ทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่ชนชั้นนำในรัฐบาล ข้อเสนอต่าง ๆ ของชนชั้นนำสายแข็งไม่ว่าจะเป็นการฟื้นคืนกฎหมายवादล้างสังคมและการใช้กำลังทหารปราบปรามผู้ชุมนุมประท้วง ได้ถูกคัดค้านโดยชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาลทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ของชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาลยังถูกจำกัดมากขึ้นไปอีกเมื่อสหรัฐอเมริกาได้ทำการกดดันรัฐบาลโดยตรง และแสดงออกชัดเจนว่าไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามประชาชนหรือการใช้กำลังทหาร รวมทั้งพร้อมที่จะใช้ทุกวิถีทางในการสกัดกั้นการดำเนินการดังกล่าว

นอกจากบทบาทในการแทรกแซงกดดันโดยตรงจากสหรัฐอเมริกาแล้ว ปัจจัยภายนอกที่สำคัญอีกสองประการที่ส่งผลในเชิงบวกต่อการเสริมพลังของฝ่ายเรียกร้องประชาธิปไตยและจำกัดทางเลือกของชนชั้นนำสายแข็ง คือ เหตุการณ์การเปลี่ยนสู่ประชาธิปไตยในฟิลิปปินส์อันเป็นผลมาจาก “พลังประชาชน” (People Power) ในปี ค.ศ. 1986 ได้สร้างแรงบันดาลใจให้กับขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยในเกาหลีใต้อย่างมาก นอกจากนี้การที่เกาหลีใต้

เป็นเจ้าภาพกีฬาโอลิมปิกฤดูร้อนในปี ค.ศ. 1988 ได้ทำให้เกาหลีใต้อยู่ภายใต้การจับจ้องของสังคมนระหว่างประเทศ และเพื่อรักษาภาพลักษณ์อันดีของประเทศ ทำให้ชนชั้นนำสายแข็งมีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงการใช้กำลังปราบปรามประชาชน จากผลรวมของพลวัตของเหตุการณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงหลากหลายระดับดังที่กล่าวมาทั้งหมด จึงนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในเกาหลีใต้

จากบทสรุปของพลวัตการเปลี่ยนผ่านในเกาหลีใต้ หากมองย้อนกลับไป พินิจที่ตัวแนวคิดตั้งต้นของคาร์ลและซมิตเตอร์ จะพบว่า คุณูปการหลักในงานของคาร์ลและซมิตเตอร์คือการสร้าง “ตัวแบบในอุดมคติ” สำหรับการศึกษากฎสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ระหว่างตัวแสดงสองกลุ่ม นั่นคือ ชนชั้นนำและมวลชน อย่างไรก็ตามบทความนี้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดสำคัญสองประการได้แก่ ประการแรก ในปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าชุดของตัวแสดงไม่จำกัดเฉพาะสองกลุ่มเท่านั้น หากแต่สามารถขยายครอบคลุมตัวแสดงกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งในกรณีของเกาหลีใต้เกี่ยวข้องกับตัวแสดงภายนอกประเทศนั่นคือ สหรัฐอเมริกา ขณะเดียวกันรูปแบบของยุทธศาสตร์ไม่ได้จำกัดเพียงแค่สองทางเลือก (ใช้กำลังและเจรจา) เท่านั้น ในกรณีของเกาหลีใต้จะเห็นได้ถึงการผสมผสานยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ดังเช่น การแบ่งแยกและปกครองชนชั้นนำฝ่ายค้านโดยฝ่ายรัฐบาล การผสมผสานการเจรจาและการข่มขู่ ดังกรณีของสหรัฐอเมริกา รวมถึงชนชั้นนำในกองทัพที่ล้วนออกมาปราบแผนการใช้กำลังทหารปราบปรามประชาชน เป็นต้น

ประการที่สอง หากขยายขอบเขตของช่วงเวลาการศึกษาการเปลี่ยนผ่านออกไปมากกว่าช่วงเวลาสั้น ๆ ของการเปลี่ยนผ่าน จะพบเห็นถึงพลวัตของ “รูปแบบการเปลี่ยนผ่าน” ที่ผันแปรไปอย่างต่อเนื่อง ในกรณีของเกาหลีใต้

ในช่วงแรกหลังการยึดอำนาจจะเห็นได้ว่ารัฐบาลทหารได้ใช้กำลังในการ “บังคับกำหนด” ทำให้รูปแบบการปกครองในช่วงนี้เป็นแบบเผด็จการอำนาจนิยมอย่างเต็มที่ ต่อมาได้เริ่มผ่อนคลายการบังคับกำหนด ส่งผลตามมาทำให้ชนชั้นนำในฝ่ายค้านและภาคประชาสังคมเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น จากแรงกดดันจากภาคประชาสังคมที่มีมากขึ้น ทำให้อาจมองว่าพลวัตเริ่มคลี่คลายในลักษณะของ “การปฏิรูป” มากขึ้น ก่อนที่ในช่วงท้าย ๆ ที่ชนชั้นนำฝ่ายต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการ “เจรจาข้อตกลง” ในรายละเอียดของโครงสร้างเชิงสถาบันในแบบประชาธิปไตย

อนึ่ง พลวัตที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงนี้ไม่ได้เป็นผลที่เกิดขึ้นจากตัวแสดงใดตัวแสดงหนึ่ง หากแต่เกิดจาก “ปฏิสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์” ระหว่างตัวแสดง โดยผลจากการเคลื่อนไหวของตัวแสดงหนึ่งมักจะ “เสริมแรง” หรือ “จำกัดทางเลือก” ของตัวแสดงอื่น ๆ โดยการบังคับกำหนดในช่วงแรก แม้จะมองว่ามาจากชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาลเพียงอย่างเดียว แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นผลมาจากการ “เสริมแรงโดยอ้อม” จากสหรัฐอเมริกาที่ยินยอมให้ดำเนินการเช่นนั้น ขณะที่การปฏิรูปเป็นผลมาจากการเสริมแรงซึ่งกันและกันระหว่างภาคประชาสังคมและชนชั้นนำฝ่ายค้าน สำหรับการเจรจาข้อตกลงนั้นเป็นผลมาจากการเสริมแรงระหว่างภาคประชาสังคม ชนชั้นนำฝ่ายค้าน สหรัฐอเมริกา และชนชั้นนำสายอ่อนในรัฐบาลที่ส่งผลตามมาต่อการ “จำกัดทางเลือก” ของชนชั้นนำสายแข็งในรัฐบาล

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ไชยวัฒน์ คำชู และนิติ เนื่องจำนงค์. (2555). “คลื่นลูกที่สี่ของการศึกษา การทำให้เป็นประชาธิปไตย: จากลิปเซตสู่โดมอนด์”.

วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 10(1): 43-79.

นิติ เนื่องจำนงค์. (2562). “สาเหตุของการพัฒนาประชาธิปไตย. ในสาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช”. (บก.), เอกสารการสอน **ชุดวิชาประชาธิปไตยและกระบวนการ พัฒนาประชาธิปไตย.** นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วิเชียร อินทะสี. (2556). **พลวัตความเป็นประชาธิปไตยในเกาหลีใต้: จากอำนาจนิยมสู่ประชาธิปไตยที่มั่นคง.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาษาอังกฤษ

Best, H. and Higley, J. (2018). “The Palgrave Handbook of Political Elites: Introduction”. In H. Best and J. Higley (eds.), **The Palgrave Handbook of Political Elites.** New York: Palgrave Macmillan.

Black, D. and Bezanson, S. (2004). “The Olympic Games, Human Rights and Democratization: Lessons from Seoul and Implications for Beijing”. **Third World Quarterly**, 25(7): 1245-1261.

- Cho, J. K. (2001). "Taming the Military to Consolidate Democracy: The South Korean Experience". **Pacific Focus**, 16(1): 117-148.
- Choi, J. J. (2005). **Democracy After Democratization: The Korean Experience**. Translated by Lee Kyung-hee. Seoul: Humanitas Publisher.
- Chung, C.H. (2002). "Social Movement Organizations and the June Uprising. In Korean National Commission for UNESCO". (Ed.), **Korean Politics: Striving for Democracy and Unification**. Seoul: Hollym.
- Cummings, B. (2002). "Civil Society in West and East". In C.K. Armstrong (Ed.), **Korean Society: Civil Society, Democracy and the State**. London: Routledge.
- Cummings, B. (2005). **Korea's Place in the Sun: A Modern History**. (An updated edition). New York: W.W. Norton.
- Eckert, C. (2016). **Park Chung Hee and Modern Korea: The Roots of Militarism, 1866-1945**. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Fowler, J. (1999). "The United States and South Korean Democratization". **Political Science Quarterly**, 114(2): 265-288.

- Gleysteen Jr., W. (1999). **Massive Entanglement, Marginal Influence: Carter and Korea in Crisis**. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Henderson, G. (1968). **Korea: The Politics of the Vortex**. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Heo, U. and Roehrig, T. (2018). **The Evolution of South Korea-United States Alliance**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Im, H. B. (1989). **Politics of Transition: Democratic Transition from Authoritarian Rule in South Korea**. Unpublished doctoral dissertation. University of Chicago, Illinois.
- Im, H.B. (2006). "The US Role in Korean Democracy and Security Since Cold War Era". **International Relations of the Asia-Pacific**, 6(2): 157-187.
- Karl, T.L. and Schmitter, P. (1991). "Modes of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe". **International Social Science Journal**, 43(2): 269-284.
- Kim, S. C. (2016). **Democratization and Social Movements in South Korea: Defiant Institutionalization**. London: Routledge.

- Kim, S. H. (2000). **The Politics of Democratization in Korea: The Role of Civil Society**. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Lee, C.J. (2020). **Reagan Faces Korea: Alliance Politics and Quiet Diplomacy**. New York: Palgrave Macmillan.
- Lee, N. H. (2007). **The Making of Minjung: Democracy and the Politics of Representation in South Korea**. Ithaca: Cornell University Press.
- Macdonald, D. S. (1992). **U.S.-Korean Relations from Liberation to Self-reliance: The Twenty-year Record**. Boulder: Westview Press.
- Moon, C. I. (1989). "Democratization, National Security Politics and Civil-Military Relations: Some Theoretical Issues and the South Korean Case". **Pacific Focus**, 4(2): 5-22.
- Oberdorfer, D. and Carlin, R. (2014). **The Two Koreas: A Contemporary History**, 3rd edition. New York: Basic Books.
- O'Donnell, G. and Schmitter, P. (1986). **Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies**. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

- Olsen, E. (1987). "Korean Politics and U.S. Policy: Higher Pressure, Lower Profile". **Asian Survey**, 27(8): 839-861.
- Palais, J. (1995). "A Search for Korean Uniqueness". **Harvard Journal of Asiatic Studies**, 55(2): 409-425.
- Rustow, D. (1970). "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model". **Comparative Politics**, 2(3): 337-363.
- Saxer, C. (2002). **From Transition to Power Alternation: Democracy in South Korea, 1987-1997**. London: Routledge.
- Saxer, C. (2003). "Democratic Transition and Institutional Crafting: The South Korean Case". **Democratization**, 10(2): 45-64.
- Saxer, C. (2004). "Generals and Presidents: Establishing Civilian and Democratic Control in South Korea". **Armed Forces and Society**, 30(3): 383-408.
- Schmitter, P. (2018). "Democratization: The Role of Elites". In H. Best and J. Higley (Eds.), **The Palgrave Handbook of Political Elites**. New York: Palgrave Macmillan.
- Thomsen, S. R. and Kim, H. W. (1993). "Electoral Dynamics in South Korea since 1981". **Korean Studies**, 17: 39-66.